

N

I

P

P

O

N

Universiteit
Leiden

Lannoo

Inhoudstafel

Woord vooraf	7
— <i>Kurt De Belder</i>	
Bij de wonderbaarlijke wedergeboorte van Nippon	9
— <i>Annejet van der Zijl</i>	
Siebolds <i>Nippon</i> : een onstuimige ontstaansgeschiedenis	13
Verantwoording	41
<i>I</i> De ‘ontdekking’ van het mysterieuze Japan	48
<i>II</i> De mensen van Deshima en de Japanse krijgskunst	88
<i>III</i> Een uitzonderlijke reis naar de shogun	136
<i>IV</i> De vroegste geschiedenis van Japan	222
<i>V</i> Miljoenen goden en opportunistische boeddhisten	254
<i>VI</i> De ingewikkelde relatie tussen Japan en zijn buurlanden	316
Bibliografie	351
Bijlagen	353
Eindnoten	361
Register	365

L. Springer fecit.

naar de Miniatuur van HRHeidemanis.

Bij de wonderbaarlijke wedergeboorte van Nippon

Het wordt vaak gevraagd, het wordt vaak ontkend, maar het is wél waar: voor een schrijver voelt een boek als zijn of haar kindje. De parallellen tussen zo'n geesteskind en een mensenkind zijn evident: het bestond nog niet voor je op het idee kwam, je moet het langzaam laten groeien en je stuurt het dan, bezorgd maar ook vol verwachting, zo goed mogelijk de wereld in. Ikzelf heb zelfs de neiging om niet alleen mijn eigen, maar ook andermans boeken als kindjes te zien en misschien is dat de reden dat me altijd een meewarig gevoel bekreep als ik dacht aan *Nippon* van Philipp Franz von Siebold. Want nooit heb ik zóveel medelijden gevoeld met een boek als met dit.

Nippon werd, althans in de verbeelding van zijn geestelijk vader, geboren in 1826 op het eilandje Deshima, de Nederlandse handelspost voor de kust van het toen nog grotendeels van de buitenwereld afgesloten Japan. Franz von Siebold woonde en werkte daar in opdracht van de Nederlandse regering als factorij-arts. Zoals gebruikelijk bracht de jaarlijkse missie uit Batavia dat najaar weer een aantal boeken voor hem mee, waaronder *Essai politique sur le royaume de la Nouvelle-Espagne* van Alexander von Humboldt. Deze Franse vertaling van een werk over het huidige Mexico van Franz' jeugdheld en idool – hij zou later zelfs zijn oudste zoon naar hem vernoemen – werd de blauwdruk voor het allesomvattende standaardwerk over Japan waarmee de ambitieuze jonge arts zelf als wetenschapper en schrijver in Europa hoopte door te breken. Zoals hij in april 1823, toen nog op weg naar Deshima, al ietwat geëxalteerd aan zijn familie in Duitsland had geschreven: 'Mij wacht nu of de dood of een gelukkig, eervol leven.'

Von Humboldt stond bekend als een uitnemend cartograaf en Franz ging dan ook verwoed op jacht naar landkaarten van het destijds in Europa nog zo goed als helemaal onbekende Japan. Zó verwoed zelfs, dat hij in 1829 op verdenking van spionage door de Japanse autoriteiten werd gearresteerd en levenslang uit het land werd verbannen. Daarmee werd het belang van *Nippon*, zoals hij zijn beoogde meesterwerk had gedoopt, echter alleen nog maar groter. Want Franz moest niet alleen een land en een cultuur waar hij totaal verslingerd aan was geraakt, verlaten, hij verliet noodgedwongen ook zijn grote liefde, de concubine Sonogi en hun driejarig dochtertje Oine. Zijn verdriet was onmetelijk. 'Op heel Java heb ik geen kind gezien dat zo lief is als Oine,' zoals hij in een van zijn vele, bijna letterlijk met tranen doordrenkte brieven aan hen schreef.

De enige hoop die Franz nu nog had om ooit weer te kunnen terugkeren naar zijn 'gelukkige eiland' en zijn gezin, was om zó beroemd en succesvol te worden dat zijn verbanning zou worden opgeheven. En daarvoor had hij een boek nodig dat waar het ging om kennis en compleetheid, al zijn voorgangers en concurrenten in de schaduw zou stellen. Eenmaal weer terug in het economisch worstelende Koninkrijkje der Nederlanden zette hij dan ook alles op alles om zijn megaproject te verwezenlijken. Hij richtte daartoe een eigen uitgeverij annex steendrukkerij op die hij de *Officina Sieboldiana* noemde. Hierbij kreeg hij financiële steun van koning Willem I, die hoopte met wetenschappelijke publicaties van vaderlandse bodem zijn door de Belgische afscheiding gedeukte internationale prestige weer een beetje op te kunnen krikken.

Zoals Kuniko Forrer verderop in dit boek in haar uitstekende reconstructie laat zien, spaarde Franz werkelijk kosten noch moeite om zijn literaire onderneming tot een daverend succes te maken. Hij schafte de meest moderne machinerie aan, liet van heinde en verre de beste lithografen invaren en huurde een van de mooiste huizen aan het Leidse Rapenburg als woon-werkadres. De verkoop van de maar liefst twintig geplande delen van *Nippon* vertrouwde hij toe aan agenten in Leiden en Amsterdam, die het werk, zoals gebruikelijk in die tijd, via een soort abonnementssysteem aan de man brachten. Hoe bitter moet dan zijn teleurstelling geweest zijn toen er in 1832, toen de eerste twee delen van de Duitstalige editie van de persen rolden, slechts tachtig mensen bereid bleken te zijn om voor een bedrag van vijftien tot vijftwintig gulden per deel in te tekenen. Voor de Nederlandse vertaling, die in de herfst van het jaar daarop verscheen, waren het er nog geen dertig.

Door Annejet van der Zijl

Auteur van *De zwevende wereld*.
De verbonden levens van Franz von Siebold en Kusumoto Ine

Deels was de tegenvallende belangstelling te wijten aan de onmatigheid van Franz' ambities. Zowel de omvang van het werk als de nogal waterhoofdachtige ondertitel die de schrijver eraan gegeven had nodigden niet bepaald uit tot lezen. Daarbij was Nederland in deze jaren een arm land en was er simpelweg geen geld voor het soort luxe-uitgaves waarmee Franz zo wanhopig poogde geld en glorie te verwerven. Maar terug kon hij niet meer: na de eerste delen dienden ook de daaropvolgende delen gepubliceerd te worden. De schrijflust leek hem echter wel vergaan, want vanaf dit moment liet hij de inhoudelijke kant van zowel zijn *Nippon* als van de even groots opgezette *Flora Japonica* en *Fauna Japonica* over aan een bonte schare van medewerkers die hij om zich heen had weten te verzamelen.

Zelf trok Franz ondertussen vanaf de herfst van 1834 maandenlang langs allerlei Europese hoven om abonnementen te verkopen en zo inkomsten bij elkaar te sprokkelen. Waar het ging om zijn persoonlijke imago was deze tournee beslist een groot succes. Overal waar hij kwam, hingen de gekroonde hoofden aan Franz' lippen en bezwijmden de dames bijkans bij het horen van de bloedstollende avonturen van hun knappe en charismatische gast. Maar toen hij in de zomer van 1835 weer thuis in Leiden kwam, overtrof het aantal onderweg verzamelde onderscheidingen verre die van de verkochte abonnementen. In 1838 was zijn geld echt op en zag Franz zich gedwongen zijn *Officina Sieboldiana* te ontmantelen. De benedenetage van het inmiddels door hem gekochte pand aan het Rapenburg verhuurde hij aan een studentenvereniging, zelf trok hij zich met zijn inmiddels aan de Nederlandse regering verkochte verzameling Japanse voorwerpen terug op de bovenetage.

De al gedrukte delen van *Nippon* – het waren er inmiddels zes – vielen ondertussen wel een heel smartelijk en vernederend lot te beurt. Zelfs een stille aftocht via een koper of het toenmalige equivalent van De Slegte werd het boek dat met zulke grote verwachtingen ter wereld was gekomen niet vergund. De met zoveel zorg gedrukte en met de hand ingekleurde katernen werden uit elkaar getrokken; de pagina's gebruikt om de muren boven te egaliseren. *Nippon* werd dus letterlijk achter het behang geplakt. Hoe mislukt kan een boek zich voelen?

Franz' hardnekkigheid was echter minstens zo onmetelijk als zijn ambitie. Na op middelbare leeftijd nog een even bemiddelde als adellijke Duitse jongedame aan de haak te hebben geslagen, ging hij vanaf 1845 met de hulp van haar broer door met het schrijven van de *Nippon*-delen die hij zijn schaarse abonnees had toegezegd. Opschieten deed het echter niet, ook omdat Franz, zoals zijn zwager later in zijn herinneringen zou noteren, niet de allerbeste schrijver was en zich voortdurend liet afleiden door zaken die hij boeiender vond, zoals de actuele ontwikkelingen rond het altijd van de buitenwereld afgesloten Japanse eilandenrijk. In 1854 slaagde een Amerikaanse expeditie onder leiding van commodore Matthew C. Perry er met bruoit machtsvertoon in om de Japanse shogun te bewegen tot het openstellen van zijn land. Franz von Siebold speelde hier tot zijn grote frustratie geen rol in, maar zijn geesteskind *Nippon* wel. Naar verluidt betaalde Perry maar liefst 503 dollar voor de dankzij de beperkte oplage zeer zeldzame eerste delen van het boek.

Vijf jaar later was het dan eindelijk zover: de verbanning van de inmiddels 63-jarige Franz was opgeheven en hij mocht terug naar zijn verloren paradijs in de Stille Oceaan. Weliswaar niet in een diplomatieke hoedanigheid, zoals hij vurig had gewenst, maar als een eenvoudige adviseur in dienst van de Nederlandse Handelmaatschappij. In het voorjaar van 1859 scheepde hij zich in Marseille in op het stoomschip *Scotland*. Hij nam zijn oudste zoon, de twaalfjarige Alexander, en diens hond met zich mee. In zijn bagage bevonden zich naast zes kisten met handelsartikelen, maar liefst veertig kisten met documentatie voor de overgebleven delen van *Nippon* die hij in Japan wilde gaan schrijven.

Volgens het reisverslag dat Alexander later schreef, deed zijn vader aanvankelijk oprechte pogingen om zijn levenswerk nu eindelijk eens te voltooien. Maar al snel liet hij zich in beslag nemen door iets wat hem veel meer interesseerde, namelijk de binnenlandse ontwikkelingen in Japan. Dit leidde in 1861 tot een kortstondig dienstverband als adviseur van de shogun. Nadat hier – vooral wegens Franz, totale, inmiddels beruchte, gebrek aan diplomatieke vaardigheden – snel weer een einde aan gekomen was, werd hij weer uit Japan gezet, dit keer op aandringen van de vertegenwoordigers van de Nederlandse regering. Zelf was de inmiddels 65-jarige Franz echter zo overtuigd dat het hem weer zou lukken terug te komen dat hij zowel zijn zoon als de veertig kisten met *Nippon*-materiaal in Japan achterliet.

▲
 Schildering op papier van een lunch op Deshima in het woonhuis van het opperhoofd, met uitzicht op de Baai van Nagasaki. Achteraan snijdt Siebold, met zijn groene *Mailänder Mütze* van zijn Moenania-studentenkorps, het vlees aan. Tegenover hem zit Heinrich Bürger en aan het hoofd van de tafel Carl Hubert de Villeneuve. Links naast Siebold zit opperhoofd De Sturler, met naast hem kapitein Mesdagh van de *Johanna Elizabeth*. In de voorgrond is kapitein Bezemer van de *Vasco de Gama* in gesprek met Eduard de Sturler, de zoon van het opperhoofd die zijn vader op Deshima kwam opzoeken. Achter Siebold zien we nog Sonogi en Itose, en Orson komt een nieuwe schotel opdienen. Kawahara Keiga, 1825. Nagasaki, Nagasaki Museum of History and Culture.

Franz zou echter nooit meer naar zijn droomland terugkeren. Hij stierf in 1866 op 70-jarige leeftijd, na zich gedurende zijn laatste jaren in brede kring onmogelijk gemaakt te hebben met zijn even wanhopige als vruchteloze pogingen om weer naar Japan te gaan. Uiteindelijk waren het zijn oudste twee zonen die *Nippon* min of meer voltooiden en er later nog een ingekorte versie van het licht deden zien. Maar dit lijkt meer een eerbewijs aan hun vader te zijn geweest dan een commerciële onderneming. Franz' observaties over het Japan waar hij in 1829 uit was verbannen, waren toen al grotendeels achterhaald en irrelevant geworden. Daarmee leek het ooit met zulk grenzeloze optimisme en ambitie begonnen *Nippon*, ruim een halve eeuw na de geboorte alsnog een stil en roemloos einde te vinden.

Hoe geweldig is het dan ook dat dit ongelukkige en gemankeerde kindje nu toch nog de kans krijgt om de publiekslieveling te worden die de geestelijk vader erin had gezien. Ik schat de kansen van het boek deze keer hoog in – al is het maar omdat ik de mensen die zich er nu over hebben ontfermd, heb leren kennen als aanzienlijk liefdevollere, verantwoordelijkere en minder door hoogmoedswaanzin belemmerde ouders dan Franz von Siebold. Bij deze wens ik het boek van harte, een mooi en lang nieuw leven toe, omringd door de bewonderende lezers die het verdient.

GEZIGT OP DE HAVEN EN DE BAAI VAN * AUSSICHT AUF DEN HAFEN
NAGASAKI.

7 | Nippon I. Tab B V. *Gezigt op de haven en de Baai van Nagasaki*

Op dit gezicht op de Baai van Nagasaki zien we in de voorgrond het kunstmatige waaivormige eiland Deshima liggen. Vanaf 1790 mochten er jaarlijks nog maar twee Hollandse schepen vanuit Batavia naar Nagasaki varen. Zij vertrokken doorgaans eind juni of begin juli en meerden na twee à drie weken aan in Nagasaki. De twee grote schepen rechts van het eiland liggen aan de zogenoemde Waterpoort, waarlangs alle handelswaar aan land werd gebracht en waar ook weer snel zo'n 500 of 1000 pikol koper kon worden ingeladen (1 pikol is het gewicht dat een man kan dragen, en voor Japan kwam dat neer op ongeveer 61 kilo). De aan land gebrachte goederen, zoals suiker, specerijen, sappanhout, verschillende lakenstoffen en zijde, werden direct gewogen en naar de verschillende pakhuizen gebracht. De handelstijd liep tot 20 november, waarna de schepen nog bijna een maand voor anker bij de Papenberg gingen – het driehoekige eilandje voorbij de landtongen rechts in de plaat. De kostbaarste lading werd bewaard in de twee stenen, brandvrije pakhuizen rechts in de voorgrond, bekend als de Lelie en de Doorn, die de Hollanders in respectievelijk 1663 en 1671 voor eigen rekening bouwden. Daarachter zien we het woonhuis van het Opperhoofd met de dubbele trap aan de façade. Omdat we weten dat die in 1833 werd afgebroken, zijn de schilderijen van Deshima redelijk goed dateerbaar. Linksachter ligt de groentetuin, links daarvan de koestal en het varkenskot. In de hoek van het eiland links onderaan is het grote speelhuis met een biljart op de benedenverdieping te zien. In dat gebouw mocht Siebold op de eerste verdieping wonen en zijn almaar groeiende collectie opslaan en bestuderen. In de voorgrond uiterst links zien we nog de rechthoekige handelspost van de Chinezen en twee Chinese jonken.

II

De mensen van Deshima en de Japanse krijgskunst

Delen 11a & 11b – Volk en staat: Volksfysionomie |
Portretten van de naasten van Siebold | Krijgskunde

Nadat Siebold in *Nippon* beschreef hoe het land Japan eruitzag, schetst hij in dit deel een beeld van zijn inwoners. Dat doet hij vrij letterlijk. Omdat Siebold een medische opleiding had genoten, kwam hij in de hoedanigheid van factorijarts naar Deshima. Beïnvloed door de in de 19de-eeuwse opgekomen fysische antropologie, waar ook schedelmetingen onder vielen, begon Siebold de maten van de mensen om zich heen vast te leggen. De exacte afmetingen van zijn vrouw Sonogi, die 1,42 meter lang was, zijn ook bewaard gebleven.

Dit deel van *Nippon* is misschien wel het meest persoonlijke van het boek, omdat Siebold zich voor zijn beschrijvingen vooral baseert op de mensen uit zijn directe omgeving. Hij toont de mensen met wie hij dagelijks werkte, zoals de tolken, een ambtenaar en enkele banjoosten van Deshima, maar ook zijn knecht Komaki en zijn lijfeigene Orson. Zelfs zijn vrouw Sonogi beeldt hij twee keer af, weliswaar onder het bijschrift 'een vrouw van de Nagasaki burgerstand' om de nodige afstandelijkheid te bewaren. Hij is immers in de eerste plaats een geleerde, op de tweede plaats een echtgenoot. Toch komen we via deze platen dicht bij Siebold dan elders in het boek. Het is in die zin ook interessant om de portretten van Wilhelm Gottlieb Tilesius (1769-1857), die van 1803 tot 1806 meevoer met de reis rond de wereld van de Russische kapitein Adam Johann von Krusenstern (1770-1846), te vergelijken met de portretten van Carl Hubert de Villeneuve (1800-1874), de Europese kunstenaar die Siebold bijstond in Japan. Die laatste lijken sprekender, persoonlijker. Of dat iets zegt over de capaciteiten van De Villeneuve, dan wel over de band die Siebold en de kunstenaar deelden met de geportretteerden, kunnen we niet weten.

Siebold is vooral vanuit academisch oogpunt geïnteresseerd in de fysionomie, de gezichtsbouw, van de Japanners. In zijn bespreking van het zogenoemde 'scheefstaan van

◀ Een illustratie van een Japans wachthuis door Wilhelm Gottlieb Tilesius, gemaakt tijdens zijn reis rond de wereld van Johann von Krusenstern. In: A.J. von Krusenstern, *Atlas van een reis om de wereld 1803-1806*, 1814.

▲
Een schildering van Kawahara Keiga van de uitkijkpost van Deshima, met van rechts naar links: Sonogi met haar dochter Oine op de rug. Naast haar staat Orson, de Javaanse slaaf van Siebold. Siebold draagt de groene pet van zijn Moenania studentenkorps. Links van hem kijkt Heinrich Bürger door een telescoop naar een Hollands schip in de Baai van Nagasaki. Diens vrouw Otsune komt de trap op, 1827. Nagasaki, Nagasaki Museum of History and Culture.

de ogen van het Chinese ras' concludeert Siebold dat dit te maken heeft met de schedelbouw. Met het 'Chinese ras' doelt Siebold in feite op het Mongoloïde ras, waartoe onder andere ook de Japanners behoren. Volgens hem zorgden het voorhoofdsbeen (*os frontis*) en de gezichtsbotten ervoor dat het neusbeen dieper ligt dan bij het Kaukasische ras. Uit zijn gedetailleerde analyse blijkt dat hij een grondige studie maakte van enkele Japanse schedels, waarvan hij er ook een aantal naar Nederland wist mee te nemen. Door die schedels, maar ook de mensen om zich heen te bestuderen, kwam hij erachter dat soms tot een derde van het oog door het ooglid niet zichtbaar is en dat tranen bij het huilen soms door de neus stromen. Dat verschijnsel zag hij ook bij 'Javanen, Makassaren, Eskimo's, Portukuden en enkele andere buiten-Europese volken' (► *plaat 53*).

De hedendaagse verklaring klinkt evenwel anders, namelijk dat grotere spieren van de oogleden de oorzaak zijn van de epicanthusplooï in het bovenste ooglid. Die spieren lopen inderdaad – en daar komt Siebold in de buurt – vanaf het voorhoofdsbeen over in de nasale spieren. Tegenwoordig wordt dat niet met de schedelbouw in verband gebracht.

De eerste wapens van Japan

Van zijn beschouwing over de gezichten van de Japanners en de bewoners van Deshima, stapt Siebold in zijn *Nippon* over op de bittere realiteit van oorlog. Informatie over de wapens en krijgskunst van de Oost was voor de strijdlustige westerse landen natuurlijk zeer interessant. Japanse wapens waren volgens Siebold uiterst bijzonder, omdat ze onafhankelijk van het Aziatische vasteland waren ontwikkeld. De vroegste Japanse stenen wapens zijn weliswaar vergelijkbaar met vondsten elders in de wereld (► *platen 69-71*), maar daarna gaan de wapens afwijken. Op basis van vroege afbeeldingen van Jinmu Tennō, de legendarische eerste keizer van Japan, oordeelde Siebold dat de eerste wapens van Koreaanse oorsprong moesten zijn. Conflicten tussen de bevolking van het noorden van Japan en de vroege bewoners van het zuidelijke eiland Kyūshū, dwongen de volgelingen van keizer Jinmu om hun wapens te vervolmaken.

Siebold noemt de pijl en boog, speer en lans als meest traditionele wapens. Hij gaat in zijn teksten uitgebreid in op de eigenschappen van de twee meter lange boog, die uit verschillende op elkaar gelijkde houtsoorten en bamboe bestaat (► *plaat 61*). Ook de pijlen van ongeveer 90 centimeter lang zijn gemaakt van een bijzondere soort bamboe. Deze werd met olie boven vuur gebruikt en voorzien van veren van valken of andere vogels. De verschillende pijlpunten, die voor verschillende doelen waren ontwikkeld, beeldt Siebold ook af, inclusief de pijlen die enkel ceremonieel op het toneel gebruikt werden.

Vervolgens gaat Siebold verder in op de *naginata*, een combinatie van een lans en een sabel die in de 8ste eeuw werd ontwikkeld. Met dit wapen, dat tussen de 2,5 en 3 meter lang was, kon een soldaat een tegenstander op grote afstand uitschakelen. Toch werd ook dit wapen doorgaans ceremonieel gebruikt, zeker in de Edo-periode (1603-1868), gekenmerkt door vrede. Het metalen uiteinde van de *naginata* werd dan ook meestal op verschillende manieren bedekt. Hetzelfde gold voor speren, *yari*. Die waren uitsluitend voorbehouden aan leden van de krijgsadel, de *samoerai*, met een inkomen van ten minste 200 *koku*, ongeveer 2400 gulden per jaar. De *samoerai* droegen een lang zwaard, de *katana*, en een kort zwaard, de *wakizashi*, samen *daishō* ('lang en kort') genaamd. Ook deze zwaarden werden vooral ceremonieel gebruikt. Voor de rituele zelfmoord, *seppuku*, was een kort zwaard nodig, en ook vrouwen van de *samoerai*-klasse droegen vaak een dolkachtig mes bij zich om zich te verdedigen, dan wel om zich van het leven te beroven om te voorkomen dat zij in handen van de vijand vielen. Siebold gaat ook in op het smeden van de zwaardklingen en op de decoratieve aspecten van de wapens, zoals de rijkversierde gevesten waarvan de handgreep vaak met roggenhuid was afgewerkt (► *plaat 60*).

▲
Houdsnedeprent van keizer Jinmu, de mythische eerste keizer van Japan tijdens zijn veroveringstocht door Japan. Op de grote houten boog van de keizer een gouden roofvogel. Watanabe Nobukazu, *De Oostelijke expeditie van keizer Jinmu (Jinmu tennō tōsei no zu)* 1890-1895. Amsterdam, Rijksmuseum, RP-P-1985-485.

▼
Naginata, gemaakt door Naokatsu, ca. 1855. Onderdeel van een schenking van shogun Tokugawa Iesada aan koning Willem III. Leiden, Wereldmuseum, RV-360-7914.

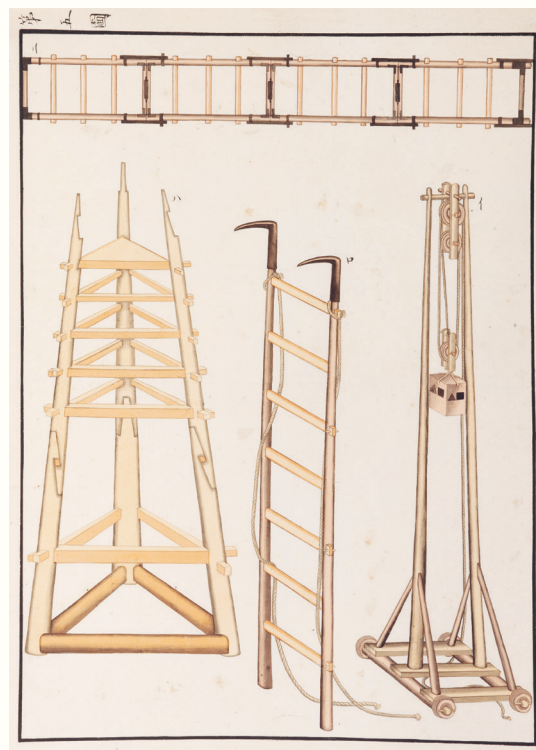
Vuur en buskruit

Pas in 1543 maakten de Japanners kennis met vuurwapens en buskruit, toen de Portugezen op hun kust aanspoelden (► *plaat 4*). Op basis van die eerste modellen zou een koopman uit de havenstad Sakai, Tachibanaya Jūsaburō, op het eiland Tanegashima zich de kunst van de vervaardiging van geweren hebben eigen gemaakt. Maar ook nadat Japan vuurwapens had leren maken, dankten zij hun traditionele wapens niet af. Ze bleken ongevoelig voor nieuwe ontwikkelingen en hielden nog tot ver in de 19de eeuw vast aan het gebruik van het lontslotgeweer, dat de eerste Portugezen in Japan hadden geïntroduceerd (► *platen 65.1 en 65.1a*).

Kanonnen werden iets later, in 1551, geïntroduceerd als een geschenk van de Portugezen aan Ōtomo no Muneakira, de landsheer van de provincie Bungo. Kort daarna werden kanonnen ook door de Japanners zelf gegoten (► *platen 65.12 en 65.13*). Maar Japan bleef een land dat in zichzelf bleef gekeerd, ook wat wapens betreft. Zo weigerde de shogun in 1825 een zesponds veldgeschut als Nederlands geschenk. Omgekeerd stond voor buitenlanders de doodstraf op de uitvoer van Japanse zwaarden, geweren, bogen en pijlen, of zelfs maar de afbeelding daarvan. Ook poppen met zulke wapens mochten Japan niet verlaten, zoals Siebold inderdaad tijdens het zogenoemde 'Siebold-incident' ondervond (► *p. 22*).

Er werd lang vastgehouden aan traditionele wapens omdat de Edo-periode bovenal een periode van vrede was. Binnenlandse onlusten beperkten zich tot incidentele aanvaringen met de christenen in Kyūshū (1637-1638), met de inwoners van Hokkaidō en de boerenopstanden van 1836. Uiteindelijk leidde een binnenlandse oorlog, waarbij een aantal aristocratische landheren, *daimyō*, de Tokugawa-shogun wilden afzetten en de keizer in zijn traditionele macht wilden herstellen, tot de Meiji Restauratie van 1868. Louter intern was deze strijd niet, want ze was ook ingegeven door het toegeven aan de buitenlandse druk tot de opening van Japan. Met de afschaffing van de *samoerai*-klasse in 1871, verloren traditionele wapens hun primaire functie en transformeerden ze tot statussymbolen uit het verleden. Vanaf toen werden er voor een leger van dienstplichtigen op grote schaal zwaarden van dubieuze kwaliteit gemaakt. Dat het nieuwe leger trouwens niet meer was grootgebracht met de erecode van de *samoerai*-klasse is mogelijk ook een verklaring van de uitwassen in de tweede Sino-Japanse oorlog vanaf 1937.

▼
De wapens in *Nippon* zijn veelal gebaseerd op een serie schilderijen van wapens en oorlogstuig van Ōtsuka Hachirō, 1826-1828. Links: vuurwapenaccessoires. Rechts: gereedschappen voor het innemen van kastelen. Leiden, Wereldmuseum, RV-1-4485.

139 | Nippon II. Tab E XVII.
Bijwijken van den Mikado

Twee vrouwen, gekleed in wat wel een vrouwelijke variant van de *suō nagahakama* lijkt (► *plaat 142*). Voor hen was het noodzakelijk een looppas te ontwikkelen, waarbij ze de sleep achter hun kimono meenamen. De dame rechts heeft een pekineesje aan de lijn, die vanaf het eind van de 18de eeuw populair waren in Japan. Mogelijk is zij inderdaad een bijvrouw van de keizer, maar we kennen uitsluitend de dame links van een anonieme schildering, als een van de bijvrouwen van de keizer.

140 | Nippon II. Tab E XVIII. *Sjōgun*

De shogun van Japan die Siebold op 1 mei 1826 bij de audiëntie in het shogunaal kasteel in Edo te zien kreeg. Hij is dan de militaire bestuurder van Japan en heeft meer feitelijke macht dan de keizer. De keizer is in deze periode min of meer onder curatele gesteld in Kyoto. De elfde Tokugawa-shogun Ienari regeerde van 1787 tot 1837. Hij is gekleed in zijn wat ouderwetse *kariginu*-kledij, een zwaard aan zijn zijde, een waaier in zijn rechterhand en een *eboshi* op het hoofd.

Het is buitengewoon dat Siebold Katsuragawa Hoken (1797-1844), alias Wilhelmus Botanicus met zijn Hollandse naam, zover kreeg om de shogun, zijn vrouw (► *plaat 141*), zijn erfgenaam (► *plaat 135*), een *daimyō* en diens vrouw (► *platen 142-143*) en een generaal te paard (► *plaat 76*) te portretteren. We weten dat hij Siebold regelmatig in de Nagasakiya-herberg kwam bezoeken en hem al in 1825 zijn exemplaar van Tani Bunchō's boek over de bergen van Japan had gestuurd, waaruit Siebold een aantal in *Nippon* opnam (► *platen 9-21*). In zijn positie als arts en botanicus en door zijn interesse in archeologie, had hij een groot talent als schilder ontwikkeld. We mogen aannemen dat deze schilderijen uitzonderlijk betrouwbare portretten zijn. Hij was immers als hofarts van de shogun zeer nauw bekend met deze hooggeplaatste personen. Toen het Siebold-incident een rol begon te spelen, eind 1828, wist Siebold deze portretten, en ook die van de keizer, zijn vrouw, bijvrouwen, en raadsliden, buiten het onderzoek te houden en ze door Carl Hubert de Villeneuve pas later naar Batavia en uiteindelijk Rotterdam te verschepen. Op deze wijze zijn deze portretten van zowel de shogunale als de keizerlijke familie bewaard gebleven.

BIJWIJVEN VA

AN DEN * NEBENWEIBER DES
MIKADO.
e.

SHOGUN.

DE VROUW * DIE GEMAHLIN
D. SJÖGUN.
e.

142 | Nippon II. Tab E XX.
Hofdragt d. Buge

Twee mannen, beiden in een *suō nagahakama*. Ze moesten hun wandeltred aanpassen, zodat ze hun lange broek met elke stap meetrokken. De man rechts draagt een *kamishimo* met de kenmerkende brede schouders, twee zwaarden en heeft een waaier in de hand. Links een *daimyō*, een bestuurder van een provincie, met een *eboshi* op het hoofd en eveneens een waaier in de hand.

143 | Nippon II. Tab E XXI. Eene vorstin

Een dame die op een houten vloer zit, gekleed in een kimono met bloeiende pruimenbloesem. Haar haar is gekapt met twee afhangende vlechten. In haar hand een vliegenkwast. Zij is de vrouw van een *daimyō*, de bestuurder van een provincie (► plaat 142).

141 | Nippon II. Tab E XIX.
De vrouw d. Sjōgun

De vrouw van de shogun, op de rug gezien, gekleed in kennelijk vijf kimono's en een *obi* (?) met gestileerde feniksen en bloesems van de Anna Paulownaboom, *kiri*. Haar lange haar is opgebonden in de *osuberakashi*-stijl, in haar linkerhand houdt zij een waaier. In 1789 trouwde de 19-jarige lenari officieel met Midaidokoro Sadako, als zijn 'eerste vrouw', maar daarnaast had hij een harem van 900 vrouwen en verwekte hij kennelijk meer dan 75 kinderen. Vaak werden deze kinderen in verschillende *daimyō*-families geadopteerd. Gezien haar jeugdige uiterlijk lijkt het minder waarschijnlijk dat dit de dan bijna vijftigjarige Sadako zal zijn.

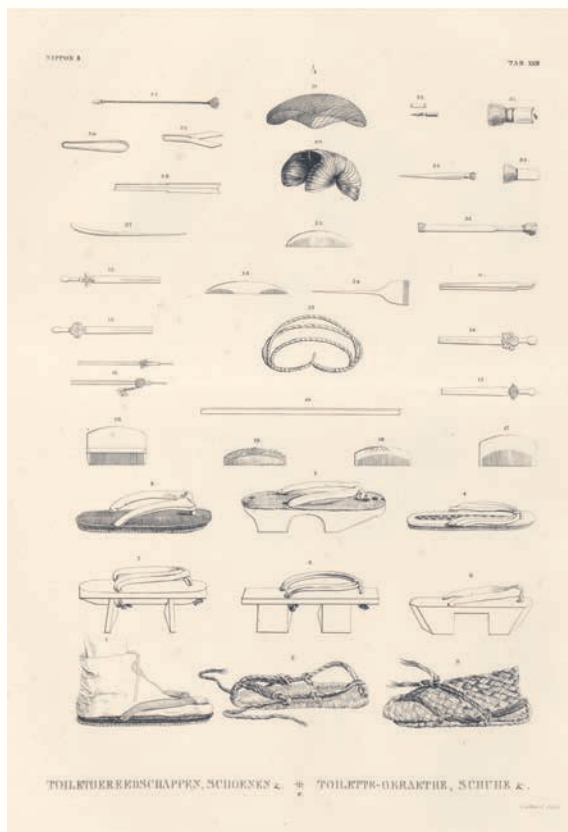

144 | Nippon II. Tab E XXII. *Het toilet*

Een aantal jonge vrouwen in een interieur, mogelijk een theehuis met geisha's in opleiding. Uiterst links een vrouw die zich wast, het bovenlichaam ontbloot. Rechts een vrouw die haar kapsel in orde laat brengen en links in de voorgrond twee vrouwen zittend voor spiegels, waarbij de rechter haar tanden poetst. Meer in de achtergrond een vrouw die een kimono in elkaar naait en een die zingt terwijl zij *shamisen* speelt, een driesnarig banjo-achtig tokkelinstrument.

145 | Nippon II. Tab E XXIII. *Toiletgereedschappen, schoenen &*

1. *Tabi*, katoenen teensokken; 2. *Waraji*, van rijststro gevlochten sandalen; 3-4. *Zōri*, slippers; 5-8. Verschillende typen *geta*, gebruikt voor alle schoeisel met een houten zool; 9. *Waraji* met een gevlochten bescherming, *osōkizōri*; 10-16. Verschillende typen haarpennen, de eerste een *kōgai*, de overige *kanzashi*; 17-19 & 23-26. Verschillende typen kammen, *kushi*; 20-22. Verschillende typen haarnetten om een modieus kapsel te maken; 29. Een schaar, *hasami*; 30. Een pincet; 31-32. Kwastjes om het gezicht op te maken met blanketsel; 33. Een penseeltje om liprouge aan te brengen; 34. Een oorlepel, om oorsmeer te verwijderen, *mimigaki*; 35. Een tandenstoker, *yōji*; 36. Een tandenborstel, *hamigaki*.

146 | Nippon II. Tab E XXIV. *Hoofdsieraad, waaiers, brievenvashen &*

1. De kroon van de keizerin bij officiële gelegenheden; 2-5. Verschillende typen vouwwaaiers, *sensu* of ook *ōgi*; 6-8. Verschillende stijve waaiers, *uchiwa*, waarvan figuur 6 Koreaans is; 9. Een brokaten etui voor een spiegeltje en andere toiletbenodigdheden; 10-13. Kleine etuis voor het bewaren van tandenstokers; 14. Een portemonnee; 15. Een vuurslag, *hiuchibukuro*; 16. Een tasje zoals jonge meisjes bij zich hebben, versierd met een kraanvogel, *danbukuro*.

Met de steun van Japanmuseum SieboldHuis, Leiden.

Registreer u op de website van Lannoo en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

AUTEURS	Kuniko Forrer is neerlandica en boekhistorica. Sinds 2012 is ze werkzaam bij Japanmuseum SieboldHuis. Voor dit boek schreef zij de historische inleiding en de verantwoording. Matthi Forrer is kunsthistoricus/japanoloog en de eerste bekleeder van de Siebold Leerstoel van de Universiteit Leiden (het Leids Etnologisch Fonds). Hij is tegenwoordig senior onderzoeker van de Japancollectie van het Wereldmuseum Leiden. Voor dit boek schreef hij de deelinleidingen en alle bijschriften.
WOORD VOORAF	Annejet van der Zijl
ADVIES	Kasper van Ommen & Garrelt Verhoeven
REDACTIE	Renette Kwakkenbos
VORMGEVING	Bart Luijten i.s.m. Keppie & Keppie

COVERAFBEELDING Tab E XIX. *De vrouw d. Sjôgun*. Naar een schildering van Katsuragawa Hoken (1797-1844) [RV-1-4228], door J. Erxleben op steen gebracht. Leiden, UB Leiden, COLLBN 20073 C 1.

ACHTERPLAT	Plaat 93
PAG. 4	Plaat 10
PAG. 6	Plaat 113
PAG. 8	Leendert jr. Springer (1831-1894) naar een miniatuur van H.R.[=H.Ph.] Heidemans), Ph. F. von Siebold – gezien zijn onderscheidingen dateert het originele portret (Schlüchtern, Burg Brandenstein, Siebold-Archiv) van ca. 1840. Leiden, Erfgoed Leiden en omstreken, PV_PV61119.
PAG. 12	Plaat 93
PAG. 40	Plaat 72
PAG. 46-47	Plaat 7
PAG. 86-87	Plaat 77
PAG. 134-135	Plaat 102
PAG. 220-221	Plaat 210
PAG. 252-253	Plaat 320
PAG. 314-315	Plaat 336
PAG. 350	Plaat 334

Alle afbeeldingen komen uit de collectie van Universiteit Leiden, tenzij het anders vermeld is. De digitale collectie van Universitaire Bibliotheken Leiden: <https://digitalcollections.universiteitleiden.nl>

© Uitgeverij Lannoo nv, Tiel, 2026, Universitaire Bibliotheken Leiden en Kuniko en Matthi Forrer

ISBN 9789059960176 – D/2026/45/230 – NUR 680

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave zijn uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.